

РЕСПУБЛИКАЛЫҚ АҚПАРАТТЫҚ ТАНЫМДЫҚ ЖУРНАЛ

MEDIA BILIM

ҚР Оқу-ағарту министрлігі
№ 514 бұйрықпен бекітілген

Қараша айы 2025 жыл | № 11 (259)

Ақпараттық танымдық басылым

МББ аты: Республикалық ақпараттық танымдық журнал «MEDIA BILIM»

МББ тілі: қазақша, орысша, ағылшынша

Шығу жиілігі: айына 1 рет Тарату аумағы: Қазақстан Республикасы

Меншік иесі: «MEDIA BILIM» ЖШС Алматы қаласы Бас редакторы: Нагиев И. Б.

Негізгі тақырыптық бағыты: Ақпараттық танымдық

Республикалық ғылыми-әдістемелік журнал «MEDIA BILIM»

жарияланған ақпараттардың авторлық құқы ақпарат авторына тиесілі, редакция жауапты емес.

Жарияланған ақпарат авторларының пікірлері редакция көзқарасын білдірмейді.

Астана қаласы Қазақстан Республикасының

Ақпарат және Қоғамдық даму министрлігінің

Ақпарат комитеті 2023 жылғы 12 ақпандағы

Мерзімді баспасөз басылымын, ақпараттық агенттікті және желілік

Басылымды есепке қоюы туралы куәлігі № KZ51VPY00117354 берілген.

Тапсырыс: 562 Таралымы: 3000 дана.

Журнал «MEDIA BILIM» ЖШС баспаханасында басылды.

Алматы қаласы – 2025 жыл Телефон: 8 777 087 6843

**ДАРЫНДЫ ОҚУШЫЛАРДЫ РЕСПУБЛИКАЛЫҚ, ХАЛЫҚАРАЛЫҚ
ОЛИМПИАДАЛАРМЕН ҒЫЛЫМИ ЖОБАЛАРҒА ЗАМАНАУИ ӘДІСТЕРМЕН ДАЙЫНДАУ**

БАЙТУГАНОВ МЕДЕТ АМАНДЫКОВИЧ
Түркістан облысы Түркістан қаласы
Түркістан облысы білім басқармасының
"Дарынды балаларды анықтау және қолдау орталығы" КММ
Оқу-ұйымдастыру жөніндегі директордың орынбасары

Қазіргі таңда білім беру жүйесі қоғам сұранысына сай жаңа бағыттарға бет бұрып отыр. Ел дамуының негізгі көрсеткіштерінің бірі — интеллектуалдық әлеуеті жоғары, ғылыми ойлауға бейім, шығармашылық қабілеті қалыптасқан жас буын тәрбиелеу. Бұл міндеттің орындалуына мектептегі оқу-ұйымдастыру жұмыстарының сапасы, мұғалімдердің кәсіби шеберлігі және оқушылардың дарындылығын дер кезінде анықтап, жүйелі түрде қолдау көрсету айрықша әсер етеді. Дарынды балаларды республикалық және халықаралық деңгейдегі олимпиадаларға, ғылыми жобалар конкурстарына дайындау — мектептің стратегиялық дамуының басты бағыттарының бірі. Бұл жұмыс жүйелі, кезең-кезеңмен, ғылыми тұрғыдан ұйымдастырылған жағдайда ғана жоғары нәтиже береді.

Дарындылық — табиғи қабілетпен бірге, ерекше қызығушылық пен үздіксіз ізденістің жиынтығы. Оқушы бойындағы қабілетті анықтау үшін мектептің оқу ісін ұйымдастыруда нақты механизмдер, кәсіби байқағыштық, ұзақ мерзімді бақылау және арнайы диагностикалық тәсілдер қолданылуы тиіс. Баланың сабақ үстіндегі белсенділігі, логикалық ойлауы, күрделі тапсырмаларға қызығушылығы, жаңа ақпаратты тез меңгеруі оның ерекше қабілетін білдіретін негізгі көрсеткіштер болып табылады. Оқу-ұйымдастыру ісі жөніндегі директордың орынбасары осы бағыттағы мектеп саясатын қалыптастыратын жетекші тұлға болғандықтан, мұғалімдер жұмысын үйлестіріп, дарынды балалармен жұмыстың бірыңғай жүйесін қалыптастыруы қажет.

Дарынды оқушыларды олимпиадаларға дайындаудың маңызды кезеңдерінің бірі — мектеп ішіндегі іріктеу жұмыстарын дұрыс ұйымдастыру. Бұл жұмыста пәндік үйірмелер, қосымша сабақтар, интеллектуалдық клубтар, ғылыми қоғамдар маңызды рөл атқарады. Оқушының қабілет деңгейін анықтау тек бір реттік сынақпен шектелмейді, оның тұрақты дамуы мен пәнге қызығушылығын терең бағалау қажет. Мектептегі пән мұғалімдері дарынды оқушыларды ерте жастан анықтап, олармен ұзақ мерзімді жоспар негізінде жұмыс істеуі тиіс. Оқу-ұйымдастыру ісі жөніндегі директордың орынбасары бұл жұмыстың бірізділігін қадағалап, мұғалімдерге әдістемелік қолдау көрсетеді.

Дарынды оқушылармен жұмыс жүргізуде заманауи әдіс-тәсілдердің маңызы ерекше. Олимпиадалық дайындық — дәстүрлі оқытудан бөлек, кеңейтілген мазмұнға негізделген арнайы дайындықты талап етеді. Проблемалық тапсырмалар беруге, күрделі логикалық есептерді шешуге, салыстыру, талдау, синтездеу, дәлелдеу сияқты жоғары деңгейлі ойлау операцияларын дамытуға мүмкіндік беретін оқу әдістерін қолдану нәтижелі болады. Қазіргі таңда көптеген пәндер бойынша онлайн платформалар, электронды ресурстар, интерактивті тапсырмалар дайындық сапасын арттыруға ықпал етуде. Оқушылардың ақпараттық сауаттылығын дамыту да олимпиадалық нәтижеге тікелей әсер етеді, себебі ғылыми ізденіс жасауда цифрлық орта негізгі құралға айналып отыр.

Ғылыми жобалар конкурстарына дайындық жүргізу дарындылықты дамытудың ерекше бағыты. Зерттеу жұмысы оқушының ізденімпаздығын, шығармашылық ойлауын, ғылыми ақпаратпен жұмыс істеу дағдысын қалыптастырады. Жоба жұмысы белгілі бір мәселені анықтаудан бастап, ғылыми болжам жасау, дерек жинау, тәжірибе жүргізу, нәтижені талдау, қорытынды жасау кезеңдерінен тұрады. Осы процестің әр сатысын дұрыс ұйымдастыру үшін мектепте ғылыми жетекшілердің кәсіби дайындығы үлкен рөл атқарады. Оқу-ұйымдастыру ісі жөніндегі директордың орынбасары ғылыми жобаларды жүргізуге арналған мектепшілік орталықтарды, шағын зертханалық кабинеттерді, ақпараттық ресурстар базасын қалыптастыруға жағдай жасай алады.

Олимпиадалар мен ғылыми жобаларға дайындық барысында оқушының зерттеушілік мәдениетін қалыптастыру — педагогикалық жұмыстың өзекті бағыттарының бірі. Зерттеу мәдениеті дегеніміз — мәселені талдай білу, дәлелді пікір айту, ақпаратты сүзгіден өткізу, өз ойын ғылыми тілмен жүйелі жеткізу дағдыларының жиынтығы. Мұндай дағдыларды қалыптастыру үшін мұғалім оқушыға еркін ой айтуға мүмкіндік беріп, ғылыми пікірталас элементтерін сабақта жиі қолдануы керек. Оқушы өз

ойын қорғауға дағдыланған сайын оның ғылыми сенімі артып, жобалық жұмыстары да сапалы бола түседі.

Білім беру саласына еніп жатқан инновациялық технологиялар оқушыларды заманауи әдіспен дайындауға кең мүмкіндіктер ашуда. Цифрлық платформаларды пайдалану, онлайн олимпиадаларға қатысу тәжірибесін қалыптастыру, виртуалды зертханалар арқылы тәжірибе жасау, мультимедиялық ресурстар қолдану — қазіргі оқушының ғылыми-танымдық деңгейін арттырады. Әсіресе, халықаралық жарыстарға дайындалғанда шетелдік білім беру платформаларын пайдалану, ағылшын тілінде ақпарат іздеу дағдыларын қалыптастыру аса маңызды.

Дарынды оқушымен жұмыс — тек пәндік білім берумен шектелмейді. Бұл бағытта психологиялық қолдау көрсету, мотивацияны арттыру, оқушының жеке ерекшелігін ескеру маңызды. Көптеген дарынды балалар эмоциялық тұрғыдан сезімтал, жетістікті жоғары бағалайтын, кейде өзіне тым талапшыл болуы мүмкін. Сондықтан мектеп психологымен бірлескен жұмыс, қолдау көрсететін орта қалыптастыру, оқушыға сенім білдіру — дайындық барысындағы негізгі факторлардың бірі.

Мектеп әкімшілігі дарынды оқушылармен жұмысты жүйелі жолға қою үшін мұғалімдердің кәсіби біліктілігін арттыруға басымдық беруі қажет. Мұғалім олимпиадалық есептерді шешудің әдістемесін, ғылыми жобаларды жүргізу әдістерін меңгеруі тиіс. Осы мақсатта аудандық, облыстық, республикалық деңгейдегі семинарларға, курстарға қатысу, тәжірибе алмасу педагогтердің кәсіби деңгейін көтереді. Директордың орынбасары мектепте әдістемелік бірлестіктердің жұмысын үйлестіріп, пән мұғалімдерінің бірлесе жұмыс жасауын қамтамасыз етуге тиіс.

Дарынды оқушыларды дайындауда ата-аналармен серіктестік те ерекше мәнге ие. Ата-аналар баланың қызығушылығын қолдап отырса, оның табысы арта түседі. Сондықтан ата-анамен байланыс орнату, баланың дамуын бірге талқылау, жетістіктерін бірге бақылау — мектеп жұмысының маңызды бөлігі. Мектеп пен ата-ананың ортақ мақсаты айқын болған жағдайда оқушының қарқыны анағұрлым жоғарылайды.

Халықаралық деңгейдегі олимпиадалар мен ғылыми жарыстарға қатысу — оқушының өмірлік бағытын анықтайтын маңызды кезеңдердің бірі. Мұндай мүмкіндіктер жас ерекшелігіне қарамастан, балаға үлкен сенім, жауапкершілік және ерік-жігер береді. Ал осы жолға жетелейтін күш — мектептің дұрыс ұйымдастырылған оқу-тәрбие жұмысы, мұғалімнің кәсіби қолдауы және оқу-ұйымдастыру ісінің жүйелі басқарылуы.

Дарынды оқушылар — елдің ертеңгі интеллектуалдық капиталы. Оларды әлемдік деңгейге шығару — бүгінгі білім беру жүйесінің басты мақсаты. Сондықтан оқу-ұйымдастыру ісі жөніндегі директордың орынбасары бұл бағыттағы жұмысты стратегиялық деңгейде жоспарлап, мектеп ішінде инновациялық орта қалыптастыруға басымдық беруі қажет. Жүйелі жұмыс, кәсіби қолдау және заманауи әдістемелер негізінде дайындалған оқушы ғана халықаралық аренада өз білімін дәлелдеп, ел намысын биікке көтере алады.

Пайдаланылған әдебиеттер

- Дарынды балаларды оқыту мен тәрбиелеу мәселелеріне арналған педагогикалық еңбектер, мұғалімнің кәсіби құзыреттілігін дамытуға бағытталған әдістемелік нұсқаулықтар.
- Қабілетті және дарынды балаларды анықтау, қолдау, әлеуетін дамыту жөніндегі психологиялық-педагогикалық зерттеулер.
- Оқушыларды пәндік олимпиадаларға дайындаудың инновациялық технологияларын қарастыратын әдістемелік жинақтар.

КОСМИЧЕСКАЯ АЗБУКА. СПОСОБЫ ВЫРАЖЕНИЯ ДОПОЛНЕНИЯ

УМУРКУЛОВА ЗЛИХА ШЕРАЛХАНОВНА
Жамбыл облысы Байзақ ауданы Құмжота ауылы
Ыбырай Алтынсарин атындағы орта мектебі
Орыс тілі және әдебиеті пәнінің мұғалімі

Современное образование ориентировано на развитие у обучающихся не только предметных знаний, но и умения мыслить, анализировать, сопоставлять и применять языковые явления в реальной речи. Особое место в школьном курсе русского языка занимает изучение синтаксических категорий, которые формируют у учащихся способность выражать мысль точно, логично и последовательно. Одним из таких ключевых явлений является дополнение. Оно помогает развивать у школьников навык правильного построения предложений и умение создавать собственные развернутые высказывания.

Контекст темы, связанный с космосом, позволяет расширить образовательный диапазон уроков. Тема «Космическая азбука» пробуждает интерес к науке, истории освоения Вселенной, усиливает мотивацию учащихся и помогает соединить грамматический материал с познавательным содержанием. Такой интегративный подход отвечает современным требованиям образования, где межпредметные связи становятся мощным инструментом развития личности.

Теоретическое значение дополнения в структуре предложения

Дополнение традиционно рассматривается как член предложения, обозначающий объект действия либо состояние. Оно помогает раскрыть смысл сказуемого, указать направление действия или его предмет. Без него высказывание часто оказывается неполным, недостаточно конкретным или смыслово неясным.

Разнообразие способов выражения дополнения является важным фактором, поскольку позволяет передавать смысловые оттенки, строить текст разных стилей, добиваться выразительности и точности речи. В научном и публицистическом стиле дополнения чаще выражаются существительными и местоимениями. В художественной речи спектр выражения расширяется за счет инфинитивных конструкций, устойчивых оборотов, местоимений разного разряда и обстоятельственно-дополнительных конструкций.

Таким образом, дополнение представляет собой не просто грамматическое явление, а структурный элемент, раскрывающий языковое богатство, гибкость и выразительность русской речи.

Методические особенности изучения темы в восьмом классе

Введение теоретического материала в средней школе требует особой методической продуманности. Важно учитывать возрастные особенности учащихся, их сформированность грамматических навыков и интерес к предмету.

В этот период школьники способны анализировать речевые конструкции, сопоставлять разные способы выражения словосочетаний и предложений. Они готовы к тому, чтобы выходить за рамки простого определения и переходить к осознанному использованию синтаксических средств.

Опора на тему космоса расширяет возможности учебного процесса. Космическая тематика для восьмиклассников является привлекательной, вдохновляет и вызывает эмоциональный отклик. Такой материал позволяет использовать тексты научно-популярного характера, выдержки из мемуаров космонавтов, описания космических явлений. На таких примерах легко показать необходимость точного употребления дополнений для передачи информации.

Взаимосвязь лингвистического и познавательного содержания

Тематика урока «Космическая азбука» создает благоприятные условия для интегрированного обучения. Космическая лексика сама по себе яркая, объемная, часто требует употребления уточняющих слов, что делает изучение дополнений естественным и содержательно насыщенным.

При работе с таким материалом ученики не только осваивают грамматические конструкции, но и узнают новые факты о Вселенной, истории космонавтики, технологиях освоения космоса. Языковые навыки формируются одновременно с познавательными.

Использование межпредметных связей помогает:

- укрепить мотивацию,
- повысить интерес к русскому языку,

- развить кругозор,
- сформировать способность видеть языковые явления в разных сферах знаний.

Способы выражения дополнения и их практическое применение

Дополнение может выражаться различными частями речи и конструкциями. Каждая из них должна рассматриваться на конкретных примерах, желательно связанных с темой космоса. Такой подход делает материал более живым и понятным.

Наиболее распространённые способы выражения дополнения:

- существительным в различных формах,
- местоимением,
- словосочетанием,
- инфинитивной формой глагола,
- устойчивыми фразеологическими оборотами,
- целыми придаточными предложениями, которые выполняют функцию дополнения.

В процессе изучения темы учащимся полезно предложить примеры из текстов о космосе. Это могут быть описания запуска ракеты, исследования космического пространства, работы на орбите. Каждый пример следует проанализировать, выделив дополнение и определив способ его выражения.

Образовательный потенциал текста «Космическая азбука»

Тема допускает использование художественных и публицистических материалов, в которых описаны впечатления космонавтов, ощущения от невесомости, наблюдения за Землей с орбиты. Такие тексты всегда содержат яркие выражения дополнений, ведь космос требует точности при передаче информации.

Использование подобных материалов способствует развитию следующих навыков:

- умение читать текст осмысленно,
- способность определять грамматические средства,
- навык правильной формулировки выводов,
- развитие связной речи.

Учитель может предложить учащимся написать мини-сочинение на космическую тему с обязательным использованием различных способов выражения дополнений. Такой творческий подход закрепляет теоретические знания на практике.

Роль дополнений в создании образности речи

В художественной литературе дополнения часто используются для усиления эмоционального восприятия, создания образов и художественных картин. В космической тематике это особенно заметно, поскольку описание Вселенной требует выразительности и точности.

Выраженное существительным дополнение помогает передать величие космического пространства. Инфинитивная форма глагола делает высказывание динамичным. Местоименное дополнение позволяет добавить в текст лиричность и философскую глубину.

Таким образом, изучение способов выражения дополнений становится не только грамматической задачей, но и средством развития художественного вкуса учащихся.

Практико-ориентированная часть урока

При подготовке урока учитель может использовать различные методы:

- анализ текста,
- работа с предложениями,
- составление собственных высказываний,
- редактирование предложений,
- творческие задания.

Эти виды деятельности помогают ученикам закрепить материал и осознать его практическую значимость. Важно подбирать не только задания, но и контекст, который вызывает интерес. Космическая тема идеально подходит для этого.

Создание собственных текстов учащимися

Практическое применение знаний — ключевой этап обучения. Предложив учащимся создать собственные тексты, учитель дает им возможность:

- осознанно выбирать грамматические средства,
- строить связные и логичные высказывания,
- применять изученную конструкцию в реальной речи.

Темы для самостоятельных работ могут быть разными: описание звездного неба, воспоминания о просмотре документального фильма о космосе, размышления о будущем межзвездных путешествий.

Каждый вариант позволяет активно использовать дополнения и раскрывать творческий потенциал учеников.

Формирование функциональной грамотности через грамматику

Функциональная грамотность предполагает способность применять полученные знания в повседневной жизни. Изучение дополнений имеет прямое отношение к формированию грамотного письменного и устного высказывания.

Работая над грамматическими конструкциями, учащиеся:

- учатся выражать мысль точно,
- избегают неоднозначности,
- приобретают навык корректного оформления текста,
- повышают уровень общего языкового развития.

Космическая тематика помогает показать, что грамотность важна не только в школьных сочинениях, но и в научной сфере, где точность языка является обязательным условием.

Культурологический аспект темы

История освоения космоса содержит богатый материал для воспитательной работы. Среди ценностей, которые можно сформировать через уроки русского языка:

- уважение к труду ученых и космонавтов,
- интерес к научным открытиям,
- стремление к познанию,
- гордость за мировые достижения в космонавтике.

Тема урока позволяет соединить обучение языку и формирование личностных качеств, привить уважение к людям, посвятившим жизнь исследованию Вселенной.

Интеграция с предметами естественно-научного цикла

Тема «Космическая азбука» способствует объединению русской филологии с такими дисциплинами, как физика, география, история, информатика. Учащиеся понимают, что язык — это средство познания мира, а знания, полученные на разных уроках, взаимосвязаны.

Такой подход повышает:

- интерес к обучению,
- самостоятельность мышления,
- способность анализировать разные источники информации,
- межпредметную грамотность.

Итоги и педагогическая ценность темы

Тема «Способы выражения дополнения» в сочетании с космической тематикой имеет широкие методические возможности. Она помогает развивать у учащихся:

- языковую интуицию,
- грамотность,
- аналитическое мышление,
- творческие способности,
- коммуникативные умения.

Уроки, построенные на таком материале, становятся содержательными, глубокими и мотивирующими. Они формируют осознание того, что русский язык — не просто учебная дисциплина, а средство вашей мысли, инструмент научного познания и творческого выражения.

Заключение

Космос — символ устремленности человека к новым горизонтам. Русский язык, будучи одним из богатейших языков мира, предоставляет мощные средства для описания космического пространства, научных открытий и человеческих чувств. Изучение способов выражения дополнения на материале темы «Космическая азбука» позволяет соединить науку, грамматику и творчество.

Такой урок становится примером того, как язык способен объединять знания разных областей, вдохновлять, расширять кругозор и формировать у школьников стремление двигаться вперед, «через тернии к звездам».

Пайдаланылған әдебиеттер

- Русский язык. Теория и практика современного русского синтаксиса.

- Курс русского языка для средней школы. Пособие для учителей.
- Русский язык. Справочник по грамматике и пунктуации для учащихся основной школы.
- Методика преподавания русского языка в общеобразовательной школе.
- Практическая грамматика современного русского языка.
- Учебное пособие по синтаксису русского языка для студентов педагогических специальностей.

ГЕНЕТИКАЛЫҚ АУРУЛАРДЫ БОЛЖАУДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ҚОЛДАНУ

МҮСТАҒАЛИЕВА ГАУХАР АМАНТАЙҚЫЗЫ

Атырау қаласы

**Жалпы білім беретін Алмалы орта мектебінің
биология пәні мұғалімі**

Аннотация:

Жасанды интеллект (ЖИ) генетикалық ауруларды болжауда маңызды рөл атқарады. Бұл технология генетикалық деректерді талдау арқылы ауруларды ерте кезеңде анықтауға мүмкіндік береді. ЖИ алгоритмдері үлкен көлемдегі генетикалық ақпаратты өңдей отырып, аурулардың даму ықтималдығын анықтайды. Бұл әдіс медициналық мамандарға нақты диагноз қоюға және жеке емдеу жоспарларын құруға көмектеседі. Сонымен қатар, ЖИ технологиясы генетикалық аурулардың алдын алу шараларын әзірлеуге ықпал етеді. Осылайша, ЖИ генетикалық медицина саласында жаңа мүмкіндіктер ашуда.

Аннотация:

Искусственный интеллект (ИИ) играет важную роль в прогнозировании генетических заболеваний. Эта технология позволяет выявлять заболевания на ранних стадиях путем анализа генетических данных. Алгоритмы ИИ, обрабатывая большие объемы генетической информации, определяют вероятность развития заболеваний. Этот метод помогает медицинским специалистам ставить точные диагнозы и разрабатывать индивидуальные планы лечения. Кроме того, технология ИИ способствует разработке мер предотвращения генетических заболеваний. Таким образом, ИИ открывает новые возможности в области генетической медицины.

Annotation:

Artificial intelligence (AI) plays a crucial role in predicting genetic diseases. This technology enables early-stage disease detection through genetic data analysis. AI algorithms process large volumes of genetic information to determine the likelihood of disease development. This method assists medical professionals in making accurate diagnoses and developing personalized treatment plans. Additionally, AI technology contributes to the development of preventive measures for genetic diseases. Thus, AI opens new possibilities in the field of genetic medicine.

Мақсаты

Генетикалық ауруларды болжауда жасанды интеллектті қолданудың тиімділігін зерттеу.

Міндеттер

1. Генетикалық ауруларды болжау үшін қолданылатын жасанды интеллект әдістерін анықтап, олардың артықшылықтары мен кемшіліктерін жан-жақты талдау.
2. Жасанды интеллекттің генетикалық деректерді өңдеудегі рөлін анықтап, оның болжау дәлдігін арттырудағы маңыздылығын зерттеу.
3. Генетикалық ауруларды алдын алу үшін жасанды интеллектті қолданудың әлеуетін бағалап, оның медициналық практикаға енгізудің тиімділігін зерттеу.
4. Жасанды интеллектті қолдану арқылы генетикалық ауруларды ерте кезеңде анықтау мүмкіндіктерін қарастырып, оның қоғамдағы практикалық маңыздылығын талдау.

Кіріспе

Қазіргі уақытта генетикалық ауруларды болжау және алдын алу медицинадағы маңызды бағыттардың бірі болып табылады. Жасанды интеллекттің дамуы генетикалық деректерді өңдеу және талдау бойынша жаңа мүмкіндіктер ашты. Бұл технологияның көмегімен аурулардың генетикалық негіздерін тереңірек зерттеп, олардың пайда болу мүмкіндігін болжау мүмкіндігі артты. Жасанды

интеллектің алгоритмдері үлкен көлемдегі генетикалық деректерді өңдеу арқылы ауруларды ерте кезеңде анықтауға және олардың даму қаупін төмендетуге мүмкіндік береді.

Қазіргі қоғамда генетикалық аурулардың алдын алу мәселесі өзекті болып табылады, себебі бұл аурулар адамның өмір сапасына елеулі әсер етеді және денсаулық сақтау жүйесіне үлкен жүктеме түсіреді. Жасанды интеллектті қолдану арқылы генетикалық ауруларды болжау және алдын алу шараларын күшейту арқылы денсаулық сақтау саласындағы шығындарды азайтуға болады. Сонымен қатар, бұл технологияның көмегімен жеке тұлғаларға дербестендірілген медициналық кеңестер беру мүмкіндігі бар, бұл олардың денсаулық жағдайын жақсартуға септігін тигізеді.

Генетикалық ауруларды болжауда жасанды интеллектті қолдану қазіргі таңда медицинаның ең перспективалы бағыттарының бірі болып саналады. Бұл технологияның дамуы мен кең таралуы арқылы генетикалық ауруларды ерте кезеңде анықтау және алдын алу мүмкіндіктері кеңейеді. Жасанды интеллекттің көмегімен дербестендірілген медицинаға көшу арқылы ауруларды емдеу және алдын алу тиімділігі артады. Осылайша, жасанды интеллекттің генетикалық ауруларды болжаудағы рөлі медициналық практикада жаңа деңгейге көтеріліп, қоғамдағы денсаулық сақтау жүйесінің тиімділігін арттыруға ықпал етеді.

Негізгі бөлім

Жасанды интеллект және генетикалық ауруларды болжау

Генетикалық ауруларды болжау саласында жасанды интеллект (ЖИ) қолдану қазіргі медицинаның жаңа белесі болып табылады. ЖИ алгоритмдері үлкен көлемдегі генетикалық деректерді тез әрі дәл өңдей алады, бұл дәрігерлерге ауруларды ерте кезеңде анықтауға мүмкіндік береді. Мысалы, машиналық оқыту әдістері арқылы ДНҚ секвенциясының мәліметтерін талдау және мутациялардың ықтимал қауіптілігін болжау тиімділігі жоғарылап отыр.

Генетикалық аурулар, әсіресе, сирек кездесетін аурулар, көп жағдайда кеш анықталады, себебі олардың симптомдары әртүрлі болуы мүмкін. ЖИ бұл мәселені шешуде маңызды рөл атқарады, себебі ол деректерді жан-жақты талдау арқылы қауіпті мутацияларды ерте кезеңде анықтай алады. Бұл ықтимал аурулар туралы дер кезінде ақпарат беріп, алдын алу шараларын қабылдауға мүмкіндік береді.

Жасанды интеллекттің генетикалық деректерді өңдеудегі рөлі

ЖИ-дің генетикалық деректерді өңдеудегі маңызды рөлі оның болжау дәлдігін арттыруында жатыр. Мысалы, геномдық деректердің үлкен көлемін өңдеу кезінде ЖИ алгоритмдері адамның аналитикалық қабілеттерінен асып түсетін дәлдікпен жұмыс істей алады. Бұл дәрігерлерге генетикалық аурулардың ықтимал даму жолдарын анықтауға және пациенттерге нақты медициналық ұсыныстар беруге мүмкіндік береді.

Генетикалық ауруларды алдын алудағы ЖИ қолдану

ЖИ-дің генетикалық ауруларды алдын алудағы әлеуеті ерекше байқалады. Медициналық практикада ЖИ қолдану арқылы генетикалық кеңестерді дербестендіруге болады, бұл пациенттердің жеке ерекшеліктерін ескере отырып, нақты ұсыныстар береді. Сонымен қатар, ЖИ көмегімен генетикалық аурулардың алдын алу шараларының тиімділігі артып, денсаулық сақтау саласындағы шығындарды азайтуға ықпал етеді.

Ерте кезеңде анықтау мүмкіндіктері

ЖИ арқылы генетикалық ауруларды ерте кезеңде анықтау қоғамдағы денсаулық сақтау сапасын арттыруға айтарлықтай әсер етеді. Ерте анықталған аурулар емделуге жеңіл келеді және бұл пациенттердің өмір сапасын жақсартуға мүмкіндік береді. Мысалы, қатерлі ісіктерді ерте анықтау арқылы олардың даму қаупін төмендетуге болады. ЖИ бұл процесті автоматтандырып, дәрігерлерге уақытты тиімдірек пайдалануға көмектеседі.

Маңыздылығы, себептері және салдары

Генетикалық ауруларды болжауда ЖИ қолданудың маңыздылығы оның медициналық практикадағы тиімділігінде жатыр. Бұл технологияның артықшылықтары арасында деректерді өңдеудің жоғары дәлдігі және алдын алу шараларының тиімділігі бар. Дегенмен, ЖИ қолданудың кейбір кемшіліктері де бар, мысалы, алгоритмдердің этикалық мәселелері мен деректердің құпиялылығы.

ЖИ-дің генетикалық ауруларды болжаудағы рөлі медицинаның жаңа деңгейге көтерілуіне ықпал етеді. Бұл технологияның дамуы денсаулық сақтау жүйесінің тиімділігін арттырып, дербестендірілген медицинаның кең таралуына жол ашады.

Автор ретінде, менің пікірімше, жасанды интеллектті генетикалық ауруларды болжауда қолдану

медицинаның болашағы үшін аса маңызды. Бұл технологияның дамуы арқылы біз ауруларды ерте кезеңде анықтап, олардың алдын алу шараларын күшейте аламыз. Сол арқылы адамдардың өмір сапасын жақсартып, денсаулық сақтау саласының тиімділігін арттыра аламыз.

Қорытынды

Жасанды интеллекттің (ЖИ) генетикалық ауруларды болжауда қолданылуы қазіргі медицинаның жаңа деңгейге көтерілуіне ықпал етеді. ЖИ алгоритмдері генетикалық деректерді тез әрі дәл өңдеу арқылы дәрігерлерге ауруларды ерте кезеңде анықтауға мүмкіндік береді. Бұл технологияның артықшылықтары, әсіресе сирек кездесетін ауруларға қатысты, деректерді жан-жақты талдау арқылы қауіпті мутацияларды ерте анықтауда көрініс табады. Бұл медициналық салада дербестендірілген кеңестерді ұсынуға және денсаулық сақтау шығындарын азайтуға септігін тигізеді.

Дегенмен, ЖИ қолданудың кейбір этикалық мәселелері мен деректердің құпиялылығы сияқты кемшіліктері де бар. Осы технологияның дамуы медицинаның болашағы үшін маңызды болып табылады, себебі ол ауруларды ерте кезеңде анықтап, олардың алдын алу шараларын күшейтуге мүмкіндік береді.

Алдағы уақытта, ЖИ-ді медициналық практикаға кеңінен енгізу үшін этикалық және құпиялылық мәселелерін шешу маңызды. Оқырмандарға ұсыныс ретінде, генетикалық зерттеулерге көбірек назар аударып, жасанды интеллектті қолдану мүмкіндіктерін зерттеуге шақырамын. Бұл технологияның әлеуетін тиімді пайдалану арқылы біз денсаулық сақтау сапасын арттырып, адамдардың өмір сапасын жақсартып аламыз. ЖИ-дің болашағы зор, және ол медицинаның жаңа мүмкіндіктерін ашуға жол ашады.

Пайдаланылған әдебиеттер

- Kamatani Y., Kaname T. Artificial intelligence in medical genomics // J Hum Genet. – 2024. – №69. – 475 б. ([nature.com](https://www.nature.com))
- Artificial intelligence and deep learning in clinical genetics: diagnostics, management, support // Eur J Hum Genet. – (жылы нақты белгісіз, бірақ 2025 жылға қарай жариялануы мүмкін) ([nature.com](https://www.nature.com))
- Artificial intelligence enables comprehensive genome interpretation and nomination of candidate diagnoses for rare genetic diseases // Genome Medicine. – 2021. – №13. – 153 б. ([genomemedicine.biomedcentral.com](https://www.genomemedicine.biomedcentral.com))

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ТІЛДІК DAҒДЫЛАРЫН ДАМУДАҒЫ МҰҒАЛІМНІҢ РӨЛІ

АЙТЖАНОВА АККУМИС ИЗБАСКАНОВНА

Бастауыш класс мұғалімі

Ақтөбе қаласы

№ 61 жалпы білім беретін орта мектебі

Қазіргі білім беру жүйесінде тілдік дағдыларды дамыту – оқушының ойлау қабілетін, сөйлеу мәдениетін, шығармашылық ойлауын қалыптастырудың маңызды компоненті болып табылады. Бастауыш сынып оқушыларының тілдік дамуы олардың болашақ оқу жетістіктері мен жалпы тұлғалық қалыптасуына тікелей әсер етеді. Мұғалімнің рөлі бұл үдерісте шешуші, себебі ол тек білім жеткізуші ғана емес, бағыттаушы, қолдаушы, ынталандырушы ретінде әрекет етеді. Бұл баяндамада бастауыш сынып оқушыларының тілдік дағдыларын дамытудағы мұғалімнің рөлі, қолданатын әдіс-тәсілдері, шығармашылық жазу, оқушыны бағалау, ата-анамен жұмыс жасау және өзін-өзі дамыту жолдары қарастырылады.

Бастауыш сынып оқушыларының тілдік дағдыларының мәні

Тілдік дағдыларға сөздік қорын меңгеру, дұрыс сөйлем құрау, мәтін түсіну, ауызша және жазбаша сөйлеу қабілеті кіреді. Бұл дағдылар оқушының танымдық белсенділігін арттырып, өз ойын нақты әрі көркем жеткізуге, логикалық ойлауға, сұрақтарға жауап беруге мүмкіндік береді. Бастауыш сыныпта тілдік дағдылардың негізі қалануы оқушының кейінгі оқу жетістіктеріне, коммуникациялық қабілеттеріне және әлеуметтік өмірде өзін-өзі көрсетуіне тікелей әсер етеді.

Мұғалімнің рөлі мен міндеттері

Мұғалімнің негізгі рөлі – оқушының тілдік дағдыларын дамытуға бағытталған оқу үдерісін ұйымдастыру. Мұғалім:

- Оқушылардың жас ерекшеліктерін, жеке қабілеттерін ескеріп, тиімді оқыту әдістерін қолданады;
- Сабақта әр оқушының белсенді қатысуына жағдай жасайды;
- Оқушының тілдік қателерін түзетумен қатар, олардың ойлау қабілетін дамытуға көңіл бөледі;
- Оқушының шығармашылық әлеуетін ашуға бағытталған тапсырмаларды жоспарлайды;
- Кері байланыс беру арқылы оқушының жетістігін бақылап, дамыту жолдарын көрсетеді.

Әдіс-тәсілдер мен стратегиялар

Мұғалімнің қолданатын әдіс-тәсілдері дәстүрлі және инновациялық бағытта болуы керек.

- Дәстүрлі әдістерге мәтінмен жұмыс, диктант, сөздік жаттығулар, жазбаша тапсырмалар жатады.
- Инновациялық әдістерге ойын, рөлдік тапсырмалар, жобалық жұмыстар, мультимедиялық құралдар, интерактивті сабақтар кіреді.
- Саралап оқыту тәсілі әр оқушының жеке ерекшелігін ескеріп, тапсырмаларды әр деңгейге бөлу арқылы жүзеге асады.

Шығармашылық жазба жұмыстары

Оқушының тілдік дағдыларын дамытудағы шығармашылық жазба жұмыстары ерекше маңызды. Мұғалім оқушыны еркін ой айтуға, қиялын көрсетуге, мәтін құрастыруға бағыттайды. Шығармашылық жазба арқылы оқушы сөздік қорын байытады, сөйлем құрылымын меңгереді, мәтіннің логикалық құрылымын сақтауға үйренеді. Мұғалім бұл үдерісте қолдаушы рөл атқарып, оқушының қателігін түзету барысында ынталандыруға мән береді.

Кері байланыс беру

Мұғалімнің кері байланысы – оқушының оқу процесіндегі жетістігін бағалаудың негізгі құралы. Жедел әрі нақты кері байланыс оқушының өз қатесін түсініп, оны түзетуге мүмкіндік береді. Қолдаушы кері байланыс оқушының оқу мотивациясын арттырады, шығармашылық белсенділігін дамытады, оқушы мен мұғалім арасындағы сенімді қарым-қатынасты нығайтады.

Ата-анамен бірлескен жұмыс

Тілдік дағдыларды дамытуда ата-ана мен мұғалімнің бірлескен жұмысы маңызды рөл атқарады. Мұғалім ата-аналарды оқыту үдерісіне тарту арқылы балаға қосымша қолдау көрсетеді. Үйде атқарылатын тапсырмалар, оқу қызығушылығын арттыру, шығармашылық іс-шараларға қатысу бала тілінің дамуына оң әсер етеді. Мұғалім мен ата-ананың тұрақты қарым-қатынасы оқушының оқу мотивациясын арттырып, оның жеке даму траекториясын анықтауға мүмкіндік береді.

Мұғалімнің өзін-өзі дамытуы

Мұғалімнің кәсіби өсуі – тілдік дағдыларды тиімді дамыту үшін қажетті аспект. Өзін-өзі дамыту арқылы мұғалім жаңа әдістер мен технологияларды меңгереді, тәжірибе жинақтайды, рефлексия арқылы сабақ сапасын арттырады. Кәсіби дамыған мұғалім оқушының тілдік дағдыларын жетілдіруде шығармашылық және инновациялық тәсілдерді қолдануға дайын болады.

Бастауыш сынып оқушыларының тілдік дағдыларын дамыту – кешенді педагогикалық процесс. Мұғалімнің кәсіби шеберлігі, әдістемелік дайындығы, шығармашылық қабілеті, ата-анамен бірлескен жұмысы және өзін-өзі дамытуы бұл үдерістің тиімді жүзеге асуына тікелей әсер етеді. Тілдік дағдыларды дамыту арқылы оқушылар ойлау қабілеті, шығармашылық ойлауы, коммуникативтік дағдылары және жалпы тұлғалық дамуы қалыптасады. Осылайша, мұғалімнің рөлі – тек білім беруші емес, бағыттаушы, қолдаушы және ынталандырушы ретінде ерекше маңызды.

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Әбдікәрімова, Г. Қ. *Бастауыш сыныпта қазақ тілін оқыту әдістемесі*. Алматы: Білім,
2. Баймұханова, Ж. С. *Бастауыш сынып оқушыларының тілдік дағдыларын дамыту әдістемесі*. Нұр-Сұлтан: Атамұра,
3. Дүйсенова, Л. М. *Оқыту әдістемесі: теория және практика*. Алматы: ҚАЗҰУ баспасы,

ҚЫЗЫҚТЫ МАТЕМАТИКА - ЛОГИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ҚЫЗЫҚТЫ ТАПСЫРМАЛАР АРҚЫЛЫ БІЛІМ ТЕРЕҢДЕТУ

ЕРСЕИТОВА ГУЛНУР КАЛИЕВНА

Бастауыш класс мұғалімі

Ақтөбе қаласы № 61 ЖББМ

Қызықты математика бастауыш сыныптағы оқушының ойлау қабілетін дамытудың ең тиімді жолдарының бірі болып табылады. Бұл кезеңде баланың қабылдауы, есте сақтауы және ойлау әрекеті белсенді түрде қалыптасады. Сондықтан математика сабағы тек есеп шығару мен дайын ережелерді меңгертуге бағытталмай, баланың ойлануына, салыстыруына, өз шешімін табуына мүмкіндік беретін мазмұнда ұйымдастырылуы қажет. Қызықты және логикалық тапсырмалар арқылы оқыту оқушының пәнге деген қызығушылығын арттырып, білімді саналы түрде қабылдауына жағдай жасайды.

Математика сабағында қызықты тапсырмаларды қолдану баланың ішкі танымдық қажеттілігін оятады. Оқушы тапсырманы орындау барысында тек нәтижеге жетуге емес, сол нәтижеге апаратын ойлау жолына назар аударады. Бұл оның ойлау мәдениетінің қалыптасуына ықпал етеді. Қызықты тапсырмалар баланың зейінін тұрақтандырып, сабаққа деген ынтасын сақтауға көмектеседі. Мұндай тапсырмалар арқылы оқушы математика пәнін қиын және түсініксіз емес, керісінше ойландыратын әрі қызықты әрекет ретінде қабылдай бастайды.

Логикалық тапсырмалар баланың ойлау әрекетін белсендіреді. Оқушы мұндай тапсырмаларды орындау кезінде салыстыру, талдау, болжау және қорытынды жасау сияқты әрекеттерді жүзеге асырады. Бұл үдеріс барысында бала өз ойын дәлелдеуге, пікірін қорғауға үйренеді. Логикалық ойлау дамыған оқушы кез келген оқу тапсырмасын жүйелі түрде орындап, ақпаратты саналы түрде қабылдай алады. Мұндай қабілет тек математика пәнінде ғана емес, басқа оқу салаларында да маңызды рөл атқарады.

Қызықты тапсырмалар арқылы білімді тереңдету оқушының алған білімін тек есте сақтаумен шектемей, оны түрлі жағдайда қолдана білуіне мүмкіндік береді. Бір тақырып әртүрлі тапсырмалар арқылы қарастырылған кезде, оқушы оны терең түсінеді және ұзақ уақыт есте сақтайды. Бұл білімнің сапалы әрі тұрақты болуына әсер етеді. Мұғалімнің шеберлігі осындай тапсырмаларды дұрыс таңдап, оқушының жас ерекшелігі мен қабілетіне сай ұсына білуімен көрінеді.

Қызықты математикада ойын элементтерінің орны ерекше. Ойын барысында бала еркін әрекет етеді, өз ойын ашық білдіреді және қателесуден қорықпайды. Мұндай ортада оқу әрекеті табиғи түрде жүзеге асады. Ойын арқылы ұйымдастырылған тапсырмалар оқушыны белсенді әрекетке тартып, оның оқу процесіне деген оң көзқарасын қалыптастырады. Сонымен қатар ойын барысында бала өз қатарластарымен қарым-қатынас жасап, бірлесіп ойлауға үйренеді.

Шығармашылық бағыттағы тапсырмалар қызықты математиканың маңызды бөлігі болып табылады. Бұл тапсырмалар оқушыны стандартты ойлау шеңберінен шығарып, жаңа шешімдер табуға жетелейді. Шығармашылық тапсырмалар арқылы бала өз қиялын пайдаланып, мәселені өзінше шешуге мүмкіндік алады. Мұндай әрекет оның өзіне деген сенімін арттырып, оқу процесіне қызығушылығын күшейтеді.

Қызықты математиканы тиімді ұйымдастыруда мұғалімнің рөлі айрықша. Мұғалім оқушыны тек бақылаушы емес, бағыттаушы әрі қолдаушы болуы тиіс. Ол баланың ойлау жолын тыңдап, әрбір жауапқа құрметпен қарауы қажет. Мұғалімнің қолдауы оқушының белсенділігін арттырып, өз ойын еркін айтуына мүмкіндік береді. Қате жауаптың өзінен де пайдалы ой таба білу баланың сенімін нығайтады.

Мұғалім оқушының жетістігін байқап, оны дер кезінде атап өтуі тиіс. Кері байланыс жазалау немесе кемшілік көрсету мақсатында емес, оқушыны ынталандыру және дамыту үшін беріледі. Бұл тәсіл баланың өз қатесін түсініп, оны түзетуге ұмтылуына ықпал етеді.

Қызықты тапсырмалар арқылы ұйымдастырылған математика сабағының тәрбиелік мәні де зор. Оқушы шыдамдылыққа, табандылыққа және жауапкершілікке үйренеді. Логикалық ойлау барысында бала қиындықты жеңуге тырысып, нәтижеге жету үшін еңбек ету керектігін түсінеді. Бұл қасиеттер оның тұлғалық дамуына оң әсер етеді.

Қызықты математика оқушының логикалық ойлауын дамытып, білімін тереңдетудің тиімді жолы болып табылады. Логикалық және қызықты тапсырмалар арқылы оқушы математика пәнін

қызығушылықпен меңгеріп, оқу үдерісіне белсенді қатысады. Мұғалімнің шығармашылық ізденісі мен дұрыс ұйымдастырылған тапсырмалар жүйесі білім сапасын арттырып, оқушының жан-жақты дамуына мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер

- Қазақстан Республикасының бастауыш білім беру стандарты. Бастауыш сыныптарға арналған оқу бағдарламалары. Астана баспасы.
- Қалиева С. Бастауыш сыныпта математиканы оқыту әдістемесі. Алматы баспасы.
- Жұмабаева Р. Бастауыш сынып оқушыларының логикалық ойлауын дамыту жолдары. Алматы баспасы.
- Сұлтанова К. Ойын арқылы оқыту технологиялары. Алматы баспасы.
- Әбілқасымов А. Математикалық ұғымдарды қалыптастырудың педагогикалық негіздері. Алматы баспасы.

ТАБИҒАТТЫ ТАНЫП БІЛ

КОЖАНИЯЗОВА ВЕНЕРА АМАНГЕЛЬДИНА

Бастауыш класс мұғалімі

Ақтөбе қаласы

№ 61 ЖББОМ

Қазіргі кезеңдегі білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі – оқушылардың қоршаған ортаны дұрыс танып, оны құрметтей білетін, табиғатпен үйлесімді өмір сүре алатын тұлға болып қалыптасуына жағдай жасау. Бұл міндетті жүзеге асыруда бастауыш сынып кезеңінің орны ерекше. Себебі дәл осы кезеңде баланың дүниетанымы қалыптасып, табиғатқа деген алғашқы көзқарасы мен қарым-қатынасы орнығады.

Бала табиғатты ең алдымен сезім арқылы қабылдайды. Ол күннің жылуын, желдің лебін, жаңбырдың тамшысын, гүлдің иісін, құстың үнін байқап, сол арқылы қоршаған ортаны тани бастайды. Табиғатты танып-білу – баланың ой-өрісін кеңейтіп қана қоймай, оның ішкі жан дүниесін байытады, мейірімділікке, сезімталдыққа, жауапкершілікке тәрбиелейді.

Бастауыш сынып мұғалімі табиғат туралы білімді баланың жас ерекшелігіне сай, қарапайым тілмен, өмірмен байланыстыра отырып жеткізуі қажет. Мұғалімнің әрбір сабағы оқушының табиғатқа деген қызығушылығын арттырып, оны қорғауға деген саналы көзқарасын қалыптастыруға бағытталуы тиіс.

Осы баяндамада бастауыш сыныпта табиғатты танып-білудің маңызы, оны жүзеге асырудың жолдары, тәрбиелік мүмкіндіктері мен мұғалімнің рөлі кең көлемде, қара сөзбен, түсінікті тілде баяндалады.

Табиғат – адам баласының өмір сүру ортасы, тіршіліктің бастауы. Ол адамды асырайды, қорғайды, рухани күш береді. Табиғатсыз өмірді елестету мүмкін емес. Сондықтан табиғатты тану – адам баласының ең маңызды қажеттіліктерінің бірі.

Бастауыш сынып оқушысы үшін табиғат – күнделікті көріп жүрген ағаш, гүл, жануар, аспан, жер, су ұғымдарымен байланысты. Осы қарапайым ұғымдар арқылы бала табиғаттың алуан түрлі екенін, оның үнемі қозғалыста болатынын түсіне бастайды. Табиғаттағы әрбір құбылыстың өз заңдылығы бар екенін аңғару баланың ойлау қабілетін дамытады.

Табиғаттың тәрбиелік мәні өте зор. Табиғатты бақылау арқылы бала шыдамдылыққа, ұқыптылыққа үйренеді. Өсімдікті күту, жануарға қамқорлық жасау арқылы мейірімділік пен жауапкершілік сезімі қалыптасады. Табиғаттың әсемдігін сезіну баланың эстетикалық талғамын дамытады, сұлулықты бағалай білуге үйретеді.

Осы тұрғыдан алғанда, табиғатты танып-білу тек білім беру ғана емес, тұлғалық тәрбие берудің маңызды құралы болып табылады.

Бастауыш сыныптағы табиғатты танып-білу жұмыстарының негізгі мақсаты – оқушылардың қоршаған орта туралы қарапайым ғылыми түсініктерін қалыптастыру және табиғатқа сүйіспеншілік сезімін тәрбиелеу.

Негізгі міндеттері:

- оқушыларға табиғат нысандары мен құбылыстары туралы бастапқы білім беру;
- табиғатты бақылау, зерттеу дағдыларын қалыптастыру;
- экологиялық мәдениетті дамыту;
- табиғатты қорғау қажеттілігін ұғындыру;
- оқушының танымдық қызығушылығын арттыру.

Бұл міндеттер жүйелі түрде, сабақтастық сақтала отырып жүзеге асырылуы тиіс.

Бастауыш сынып оқушыларының жас ерекшеліктерін ескеру – табиғатты оқытудағы басты талап. Бұл жаста балалар нақты, көрнекі нәрселерді жақсы қабылдайды. Сондықтан табиғат туралы білім беру барысында бақылау, тәжірибе, серуен сияқты әдістер кеңінен қолданылуы қажет.

Табиғатты танып-білу сабақтары тек сынып ішінде ғана емес, мектеп ауласында, табиғат аясында да ұйымдастырылғаны тиімді. Мұндай сабақтар баланың алған білімін өмірмен байланыстыруына мүмкіндік береді.

Бастауыш сыныпта табиғатты танытуда қолданылатын әдіс-тәсілдер оқушының белсенділігін арттыруға бағытталуы керек.

Қарапайым тәжірибелер арқылы табиғат заңдылықтарын түсіндіру тиімді.

Табиғат тақырыбы барлық оқу пәндерімен тығыз байланысты. Ана тілі сабағында табиғат туралы мәтіндер оқу, өлеңдер жаттау арқылы оқушының тіл байлығы дамиды. Математикада табиғатқа қатысты есептер шығару логикалық ойлауды жетілдіреді. Бейнелеу өнері сабағында табиғат көріністерін салу эстетикалық талғамды қалыптастырады.

Пәнаралық байланыс білімді жүйелі меңгеруге мүмкіндік береді.

Табиғатты танып-білу тек сабақпен шектелмеуі тиіс. Сыныптан тыс жұмыстардың маңызы зор. Экологиялық бұрыш ұйымдастыру, табиғатқа серуен жасау, сенбіліктер өткізу оқушының табиғатқа деген көзқарасын қалыптастырады.

Мұндай жұмыстар балаларды ұжымшылдыққа, жауапкершілікке тәрбиелейді.

Бастауыш сынып мұғалімі табиғатты танып-білу бағытында өзі үлгі бола білуі тиіс. Мұғалімнің табиғатқа деген сүйіспеншілігі, экологиялық мәдениеті оқушыға тікелей әсер етеді.

Шебер мұғалім әр сабақты шығармашылықпен ұйымдастырып, баланың қызығушылығын оята алады.

Табиғатты қорғау – бүгінгі күннің өзекті мәселесі. Бастауыш сыныптан бастап балаларға табиғатты қорғау ұғымын сіңіру маңызды. Қарапайым ережелерді сақтау, қоқысты тастамау, өсімдіктерді сындырмау сияқты әрекеттер арқылы экологиялық тәрбие беріледі.

Қорытындылай келе, бастауыш сыныпта табиғатты танып-білуге бағытталған жұмыстардың маңызы өте жоғары екенін атап өтуге болады. Табиғат арқылы берілген білім бала санасында ұзақ сақталады, себебі ол нақты өмірмен, күнделікті тәжірибемен тығыз байланысты.

Табиғатты танып-білу барысында оқушы қоршаған ортаға бейжай қарамауды, әрбір тіршілік иесіне құрметпен қарауды үйренеді. Мұндай көзқарас баланың болашақта саналы, жауапкершілігі жоғары азамат болып қалыптасуына негіз болады.

Бастауыш сынып мұғалімі осы үдерісте шешуші рөл атқарады. Мұғалімнің табиғатқа деген жеке көзқарасы, оны аялауға деген ықыласы оқушыға үлгі болады. Сондықтан әрбір сабақта табиғатты сүю, қорғау идеясы көрініс табуы тиіс.

Табиғатты танып-білу – бұл тек оқу тақырыбы емес, бұл өмірге деген көзқарас. Бала табиғатты таныған сайын өзін де тани түседі, өз орнын сезінеді. Осы арқылы бастауыш білім берудің негізгі мақсаты – жан-жақты дамыған тұлға қалыптастыру – жүзеге асады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

- Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы.
- Әл-Фараби. Тәрбие және білім туралы таңдамалы ойлар.
- Алтынсарин Ы. Таңдамалы педагогикалық еңбектер.
- Жұмабаев М. Педагогика.
- Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. Педагогика.

БАСТАУЫШ СЫНЫПТА МӘТІНМЕН ЖҰМЫС ЖАСАУДЫҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ

МАМБЕТЖАН НАЗГҮЛ БАУЫРЖАНҚЫЗЫ

Ақтөбе қаласы

№ 61 ЖББОМ

Бастауыш класс мұғалімі

Бастауыш сыныпта оқушылардың оқу дағдыларын қалыптастыруда мәтінмен жұмыс жасау ерекше маңызды орын алады. Мәтіндік тапсырмалар оқушыларға тек оқуды меңгертумен шектелмей, олардың ойлау қабілетін, сөздік қорын, сөйлеу мәдениетін және өз ойын жүйелі жеткізу дағдыларын дамытады. Сонымен қатар мәтінмен жұмыс жасау балалардың есте сақтау қабілетін, логикалық ойлауын, салыстыру, талдау, қорытынды жасау дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Оқу барысында мәтінмен жүйелі жұмыс жүргізу оқушылардың оқу мотивациясын арттырып, пәнге деген қызығушылығын күшейтеді.

Мұғалім мәтінмен жұмыс кезінде әртүрлі әдіс-тәсілдерді тиімді қолдануы қажет. Сұрақ-жауап, рөлдік ойындар, шығармашылық тапсырмалар, топтық талқылау, деңгейлеп оқыту және өзін-өзі бағалау сияқты тәсілдер оқушының белсенділігін арттырып, сабақтың мазмұнды әрі нәтижелі өтуіне ықпал етеді. Бұл әдістер оқушыларды тек тыңдаушы емес, оқу үдерісінің белсенді қатысушысы болуға үйретеді.

Мәтіннен негізгі ойды табу, кейіпкерлерді анықтау, оқиғалардың ретін белгілеу оқушылардың мәтінді терең түсінуіне мүмкіндік береді. Мұғалім оқушыларға мәтінді бөліп оқуға жағдай жасап, әр бөлім бойынша нақты және түсінікті сұрақтар қояды. Оқушылар мәтіннің негізгі идеяларын бөліп алады, кейіпкерлердің іс-әрекеттерін талдайды, олардың мінезі мен эмоциясын сипаттайды. Мысалы, «Негізгі кейіпкер не істеді?», «Оқиға қалай басталды және қалай аяқталды?», «Кейіпкердің бұл әрекеті неліктен маңызды?» сияқты сұрақтар оқушылардың логикалық ойлауын, талдау қабілетін дамытады.

Мәтінді оқып болғаннан кейін оқушылар өз пікірін білдіріп, қысқаша қорытынды жасайды. «Мен не білдім», «Не қиын болды», «Қандай тапсырма қызықты болды», «Қалай жақсартуға болады?» деген сұрақтарға жауап беру арқылы олар өз оқу әрекетін саралайды. Өз-өзін бағалау парақтары, смайликтер немесе түсті белгілер оқушыларға өз жетістігін көруге мүмкіндік береді. Бұл әдіс оқушылардың жауапкершілігін арттырып, өз күшіне сенуіне жағдай жасайды. Сонымен қатар мұғалім кері байланыс беру арқылы әр оқушының жетістігі мен кемшілігін көрсетіп, жетілдіру жолдарын ұсынады.

Мәтінмен жұмыс деңгейлеп ұйымдастырылған жағдайда әр оқушының қабілеті ескеріледі. Алғашқы деңгейде оқиғалардың ретін қою, кейіпкерді анықтау, қысқа жауап беру сияқты жеңіл тапсырмалар орындалады. Келесі деңгейде диалог құру, кейіпкердің сезімін сипаттау, мәтінді толықтыру ұсынылады. Жоғары деңгейде оқушылар толық әңгіме жазып, мәтінді сахналап көрсету, альтернативті аяқтау ойлап табу сияқты шығармашылық тапсырмаларды орындайды. Деңгейлеп тапсырмалар оқушылардың оқу мүмкіндіктерін ашып, өз деңгейінде жетістікке жетуіне мүмкіндік береді.

Мұғалім мәтінді тиімді меңгерту үшін кестелер, суреттер, сызбалар, кроссвордтар мен жұмбақтарды қолданады. Бұл тапсырмалар оқушылардың зейінін шоғырландырып, есте сақтау қабілетін жақсартады. Мысалы, оқушылар суреттерді реттеп, мәтіндегі оқиғалармен сәйкестендіреді немесе мәтіннің бір бөлігін өз ойымен толықтырады. Мұндай жұмыстар шығармашылық қабілетті дамытып, мәтінге қызығушылықты арттырады.

Мәтінді талдау барысында топтық және жұптық жұмыс тиімді нәтиже береді. Оқушылар бір-біріне сұрақ қойып, пікір алмасады, ортақ шешімге келеді. Топтық жұмыс кезінде әр оқушы өз ойын айтуға, басқа пікірді тыңдауға үйренеді. Мәтіннің белгілі бір бөлігін сахналау, кейіпкерлердің рөлін бөлісу арқылы оқушылардың коммуникативтік дағдылары, сөйлеу мәдениеті және ынтымақтастық қабілеті дамиды.

Шығармашылық тапсырмалар мәтінмен жұмыстың маңызды бөлігі болып табылады. Оқушылар мәтіннің жалғасын өз қиялымен жазып, кейіпкердің ішкі сезімін сипаттайды, рөлдік ойындар арқылы көрініс көрсетеді. Бұл тапсырмалар оқушылардың қиялын, шығармашылығын, сөздік қорын кеңейтіп, өз ойын еркін жеткізуге үйретеді. Сонымен қатар шығармашылық жұмыс сабаққа деген

қызығушылықты арттырып, оқушының жеке қабілетін ашуға мүмкіндік береді.

Қорыта айтқанда, мәтінмен тиімді жұмыс жасау бастауыш сыныпта оқушылардың оқу дағдыларын жүйелі түрде дамытуға көмектеседі. Деңгейлеп тапсырмалар, өзін-өзі бағалау, топтық және шығармашылық жұмыстарды біріктіріп қолдану әр оқушының белсенді қатысуына, өз мүмкіндігін көрсетуіне жағдай жасайды. Бұл әдістер оқушылардың логикалық ойлауын, мәтінді түсіну қабілетін, шығармашылық және коммуникативтік дағдыларын дамытады. Сабақта мәтінмен жұмыс жүйелі әрі мақсатты ұйымдастырылғанда, әр бала өз жетістігін сезініп, оқу үдерісіне қызығушылықпен қатысады және жаңа білімді тиімді меңгереді.

Пайдаланылған әдебиеттер

- Абдуллина, Г. К., & Ибраева, Ж. К. (2019). **Бастауыш сынып оқушыларының оқу дағдыларын қалыптастыру әдістемесі**. Алматы: Білім баспасы.
- Ахметова, С. (2020). **Мәтінмен жұмыс жасау тиімді әдістері бастауыш сыныпта**. Астана: Ұлттық педагогикалық баспасы.
- Бектемісова, Л. (2018). **Бастауыш сыныпта шығармашылық тапсырмаларды қолдану**. Алматы: Мұғалім баспасы.

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ИДЕЯСЫ

ЖАКИЕВА САНЖАН ӨТЕСІНҚЫЗЫ

Атырау облысы Білім беру басқармасы Атырау қаласы білім бөлімі
«ЖББ Алмалы орта мектебі» КММ
Бастауыш сынып мұғалімі

Аннотация

Мақалада ерекше білім беруді қажет ететін оқушылармен (ЕББҚ) жұмыс жүргізудің педагогикалық, психологиялық және әдістемелік негіздері қарастырылады. Инклюзивті білім беру жағдайында тиімді оқыту мен тәрбиелеуді қамтамасыз ететін негізгі факторлар, заманауи әдіс-тәсілдер мен педагогтің кәсіби құзыреттілігінің рөлі талданады. Сонымен қатар оқыту үдерісін дараландыру, бейімдеу және қолдау тетіктерінің тиімділігі ғылыми тұрғыда негізделеді.

Түйін сөздер: инклюзивті білім беру, ерекше білім беруді қажет ететін оқушылар, даралап оқыту, педагогикалық қолдау, тиімді әдістер.

Кіріспе

Қазіргі білім беру жүйесінің басты басымдықтарының бірі – әрбір баланың сапалы білім алу құқығын қамтамасыз ету. Осы тұрғыда ерекше білім беруді қажет ететін оқушылармен жұмыс істеу мәселесі өзектілігін арттырып отыр. Инклюзивті білім беру идеясы білім алушылардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, олардың әлеуетін толық ашуға бағытталады. Сондықтан ЕББҚ оқушылармен жұмыстың тиімділігін арттыру – педагогика ғылымы мен практикасындағы маңызды міндеттердің бірі.

Ерекше білім беруді қажет ететін оқушылар қатарына денсаулық жағдайына, психикалық даму деңгейіне, эмоциялық-ерік саласына немесе әлеуметтік бейімделуіне байланысты білім алуда қосымша қолдауды қажет ететін балалар жатады. Бұл топтағы оқушылардың танымдық белсенділігі, оқу қарқыны, қабылдау ерекшеліктері әртүрлі болып келеді. Осыған байланысты дәстүрлі оқыту тәсілдері әрдайым тиімді нәтиже бере бермейді.

ЕББҚ оқушылармен жұмыс істеуде ең маңызды қағидат – жеке тұлғаға бағытталған көзқарас. Әр оқушының мүмкіндігі мен қажеттілігіне сәйкес оқу мазмұнын, әдістерін және бағалау жүйесін бейімдеу қажет.

Ерекше білім беруді қажет ететін оқушылармен жұмыстың нәтижелілігі бірқатар педагогикалық

шарттарға байланысты.

Біріншіден, білім беру ортасының қолжетімділігі мен қауіпсіздігі қамтамасыз етілуі тиіс. Бұл физикалық ортаға ғана емес, психологиялық ахуалға да қатысты.

Оқушы өзін қабылданған, түсінілген тұлға ретінде сезінген жағдайда ғана оқу әрекетіне белсенді қатыса алады.

Екіншіден, оқыту үдерісін даралау және саралау маңызды. Даралап оқыту оқушының оқу мүмкіндігіне сай тапсырмалар ұсынуға, оқу қарқынын реттеуге мүмкіндік береді. Бұл өз кезегінде оқушының оқу мотивациясын арттырады.

Үшіншіден, педагог пен мамандардың (психолог, дефектолог, логопед) өзара тығыз ынтымақтастығы қажет. Кешенді қолдау көрсетілген жағдайда ғана оқушының дамуы тұрақты әрі жүйелі болады.

ЕББҚ оқушылармен жұмыс барысында қолданылатын әдіс-тәсілдер оқытудың икемділігін қамтамасыз етуі тиіс. Көрнекілікке негізделген әдістер, практикалық әрекет арқылы оқыту, ойын технологиялары және ақпараттық-коммуникациялық құралдар тиімді нәтиже береді. Сонымен қатар қалыптастырушы бағалау әдістерін қолдану оқушының жетістігін үнемі бақылауға және дер кезінде түзету жұмыстарын жүргізуге мүмкіндік береді. Бағалау оқушыны жазалау құралы емес, қолдау және ынталандыру тетігі ретінде қарастырылуы қажет.

ЕББҚ оқушылармен жұмыс істеуде педагогтің кәсіби дайындығы ерекше мәнге ие. Мұғалім инклюзивті білім беру қағидаттарын меңгеріп қана қоймай, эмпатия, шыдамдылық және рефлексия дағдыларын дамытуы тиіс. Педагогтің оң көзқарасы мен қолдауы оқушының өзін-өзі бағалауына және әлеуметтік бейімделуіне тікелей әсер етеді.

Ерекше білім беруді қажет ететін оқушылармен жұмыс істеудің тиімділігі – жүйелі педагогикалық қолдау, даралап оқыту және қолайлы білім беру ортасын қалыптастырумен тығыз байланысты. Инклюзивті білім беру жағдайында әрбір оқушының әлеуетін дамыту – тек педагогтің ғана емес, бүкіл білім беру қауымдастығының ортақ міндеті. Осы бағытта ғылыми негізделген әдістер мен тәжірибелік жұмыстарды ұштастыру сапалы нәтижеге қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Ерекше білім беруді қажет ететін оқушылармен жүргізілетін жұмыстың тиімділігі тек мектеп қабырғасындағы педагогикалық әрекетпен шектелмейді. Бұл үдерісте ата-анамен және әлеуметтік серіктестермен жүйелі, мақсатты өзара әрекеттестік шешуші рөл атқарады. Себебі баланың дамуы мен әлеуметтенуі үздіксіз сипатқа ие және отбасы мен мектептің талаптары мен ықпалы өзара үйлесімді болған жағдайда ғана оң нәтиже береді.

Ата-ана – баланың алғашқы және ең маңызды әлеуметтік ортасы. Сондықтан ерекше білім беруді қажет ететін оқушының психоэмоциялық жағдайын тұрақтандыруда, оқу мотивациясын қалыптастыруда ата-ананың қолдауы ерекше маңызға ие. Педагог пен ата-ана арасындағы сенімді қарым-қатынас баланың жеке ерекшеліктерін терең түсінуге, оқу барысында туындайтын қиындықтарды дер кезінде анықтауға мүмкіндік береді. Мұндай ынтымақтастық біржақты ақпарат берумен шектелмей, кеңес беру, бірлескен жоспарлау, ортақ түзету жұмыстары арқылы жүзеге асуы тиіс.

Педагогикалық тәжірибе көрсеткендей, ата-аналарды оқу-тәрбие үдерісіне тарту оқушының жауапкершілігін арттырып, мектепке деген жағымды қатынасын қалыптастырады. Ата-аналарға арналған семинарлар, тренингтер, жеке консультациялар арқылы ерекше білім беру қажеттіліктерінің мәнін түсіндіру, үй жағдайында қолдануға болатын тиімді әдістерді ұсыну баланың дамуына қосымша мүмкіндік береді. Бұл жұмыс ата-ананың педагогикалық мәдениетін арттырып қана қоймай, олардың балаға деген көзқарасын оң бағытта өзгертуге ықпал етеді.

Әлеуметтік серіктестермен өзара әрекеттестік те ерекше білім беруді қажет ететін оқушыларды қолдаудың маңызды тетігі болып табылады. Медициналық мекемелер, психологиялық-педагогикалық түзету кабинеттері, қоғамдық ұйымдар мен инклюзивті орталықтар баланың дамуын кешенді тұрғыда қамтамасыз етеді. Осындай серіктестіктің нәтижесінде оқушыға көрсетілетін көмек жүйелі сипат алып, білім беру мен әлеуметтік бейімделу арасындағы байланыс нығаяды.

Әлеуметтік ортада өзін еркін сезіну, қарым-қатынас дағдыларын дамыту ерекше білім беруді қажет ететін оқушылар үшін аса маңызды. Сондықтан мәдени, спорттық, шығармашылық ұйымдармен бірлескен іс-шаралар ұйымдастыру оқушының әлеуметтену деңгейін арттыруға ықпал етеді. Бұл өз кезегінде баланың өзін-өзі бағалауына, қоғамда өз орнын табуына оң әсерін тигізеді.

Осылайша, ата-анамен және әлеуметтік серіктестермен жүйелі әрі мақсатты өзара әрекеттестік

ерекше білім беруді қажет ететін оқушылармен жұмыс істеудің тиімділігін арттыратын маңызды фактор болып табылады. Мұндай кешенді қолдау баланың жеке мүмкіндіктерін толық ашуға, оның білім алу және әлеуметтік бейімделу үдерісін табысты жүзеге асыруға жағдай жасайды.

Ерекше білім беруді қажет ететін оқушылармен жұмыс жүргізу барысында оқыту нәтижелерін бағалау дәстүрлі өлшемдермен шектелмеуі тиіс. Инклюзивті білім беру жағдайында бағалау үдерісі оқушының жеке даму динамикасын, оның бастапқы мүмкіндіктерін және қол жеткізген ілгерілеуін ескеруге бағытталуы қажет. Сондықтан бағалау мен мониторинг жүйесі икемді, дамытушылық және қолдаушы сипатта ұйымдастырылады.

Бағалаудың негізгі мақсаты – оқушының жетістігін тіркеу ғана емес, оның оқу үдерісіндегі қиындықтарын анықтау және дер кезінде түзету жұмыстарын жүргізу болып табылады. Бұл тұрғыда қалыптастырушы бағалау ерекше маңызға ие. Қалыптастырушы бағалау арқылы педагог оқушының білімді меңгеру деңгейін үздіксіз бақылап, оқу тапсырмаларын бейімдеп отырады. Мұндай тәсіл оқушыны күйзеліске ұшыратпай, керісінше оның өз мүмкіндігіне деген сенімін арттырады.

Ерекше білім беруді қажет ететін оқушыларды бағалауда сапалық көрсеткіштер басым болуы тиіс. Оқушының оқу әрекетіне қатысу белсенділігі, тапсырманы орындауға деген талпынысы, коммуникативтік дағдылары мен өзіндік жетістіктері бағалау нысанына айналады. Бұл баланың оқу үдерісіне қызығушылығын сақтауға және табысқа жету сезімін қалыптастыруға ықпал етеді.

Мониторинг жүйесі оқушының дамуын ұзақ мерзімді бақылауға негізделеді. Жеке білім беру бағдарламасы аясында жүргізілетін мониторинг баланың танымдық, эмоциялық және әлеуметтік дамуындағы өзгерістерді айқындауға мүмкіндік береді. Мониторинг нәтижелері педагогке оқыту стратегиясын түзетуге, қолданылатын әдіс-тәсілдердің тиімділігін талдауға және ата-анамен бірлескен шешім қабылдауға негіз болады.

Бағалау мен мониторинг үдерісінде мамандардың өзара ықпалдастығы маңызды рөл атқарады. Психолог, дефектолог, логопед және сынып жетекшісінің бірлескен талдауы оқушының дамуындағы жетістіктер мен қиындықтарды жан-жақты қарастыруға мүмкіндік береді. Бұл кешенді тәсіл оқыту мен түзету жұмыстарының өзара сабақтастығын қамтамасыз етеді.

Осы бөлімді қорытындылай келе, инклюзивті білім беру жағдайында оқыту нәтижелерін бағалау және мониторинг жүйесі оқушыны қолдауға, оның жеке даму траекториясын айқындауға бағытталуы тиіс. Мұндай бағалау тәсілі ерекше білім беруді қажет ететін оқушылардың білім алу мүмкіндігін кеңейтіп, олардың оқу үдерісіне толыққанды қатысуына жағдай жасайды.

Ерекше білім беруді қажет ететін оқушылармен жұмыс істеудегі маңызды бағыттардың бірі – олардың әлеуметтік ортаға табысты бейімделуін қамтамасыз ету.

Әлеуметтену үдерісі баланың қоғамда өз орнын табуына, қарым-қатынас дағдыларын меңгеруіне және өзін тұлға ретінде сезінуіне тікелей ықпал етеді. Сондықтан инклюзивті білім беру жағдайында оқушының академиялық жетістігімен қатар, оның әлеуметтік дамуына да ерекше көңіл бөлінуі қажет.

Әлеуметтік бейімдеу ең алдымен мектептегі қолайлы психологиялық ахуалды қалыптастырудан басталады. Сынып ұжымында өзара сыйластық, түсіністік және қолдау атмосферасы орнаған жағдайда ерекше білім беруді қажет ететін оқушы өзін қауіпсіз әрі сенімді сезінеді. Мұғалімнің, сынып жетекшісінің және қатарластарының оң көзқарасы оқушының ішкі тосқауылдарын азайтып, белсенді қарым-қатынасқа түсуіне мүмкіндік береді.

Оқушылардың әлеуметтенуін қолдауда бірлескен іс-әрекеттердің маңызы зор. Топтық жұмыстар, жұптық тапсырмалар, жобалық қызмет және шығармашылық тапсырмалар арқылы оқушы қарым-қатынас жасау тәжірибесін жинақтайды. Мұндай әрекеттер барысында бала өз ойын жеткізуге, өзгелерді тыңдауға және ортақ нәтижеге жауапкершілікпен қарауға үйренеді. Бұл дағдылар оның болашақта қоғамда табысты бейімделуінің негізін қалайды.

Ерекше білім беруді қажет ететін оқушылар үшін әлеуметтік дағдыларды мақсатты түрде қалыптастыру қажет. Қарым-қатынас мәдениетін дамытуға бағытталған тренингтер, рөлдік ойындар және жағдаяттық тапсырмалар оқушының эмоциялық интеллектісін арттырады. Бұл жұмыстар баланың өзіндік бақылауын күшейтіп, өз эмоциясын басқаруға, әлеуметтік нормаларды түсінуге көмектеседі.

Сонымен қатар мектеп пен қоғам арасындағы байланыс әлеуметтену үдерісін жандандырады. Мәдени-көпшілік іс-шараларға, спорттық жарыстарға, қоғамдық жобаларға қатысу ерекше білім беруді қажет ететін оқушылардың әлеуетін ашуға мүмкіндік береді. Мұндай тәжірибе оқушының өзін қоғамның толыққанды мүшесі ретінде сезінуіне жағдай жасап, оның әлеуметтік белсенділігін

арттырады.

Ерекше білім беруді қажет ететін оқушылардың әлеуметтенуін қолдау – ұзақ мерзімді, жүйелі және көпқырлы үдеріс. Ол педагогтің кәсіби шеберлігін, ұжымның ынтымақтастығын және қоғамның қолдауын талап етеді. Әлеуметтік бейімдеу жұмыстары тиімді ұйымдастырылған жағдайда, ерекше білім беруді қажет ететін оқушының тұлғалық дамуы мен өмірлік дағдыларының қалыптасуы табысты жүзеге асады.

Қорытынды

Ерекше білім беруді қажет ететін оқушылармен жұмыс істеу – қазіргі білім беру жүйесіндегі маңызды әрі жауапты бағыттардың бірі. Инклюзивті білім беру қағидаттары негізінде ұйымдастырылған педагогикалық үдеріс әрбір баланың жеке мүмкіндігін ескеруге, оның білім алу, даму және әлеуметтену құқықтарын толық қамтамасыз етуге бағытталады. Мұндай көзқарас білім беру мазмұнының сапасын арттырып қана қоймай, қоғамдағы әлеуметтік теңдікті нығайтуға ықпал етеді.

Зерттеу барысында қарастырылған педагогикалық шарттар, әдіс-тәсілдер мен қолдау тетіктері ерекше білім беруді қажет ететін оқушылармен жұмыстың тиімділігі жүйелілікке, даралап оқытуға және кешенді қолдауға тікелей байланысты екенін көрсетті. Оқыту нәтижелерін икемді бағалау, үздіксіз мониторинг жүргізу және оқушының жеке даму динамикасын ескеру оның оқу мотивациясын сақтауға және өзіндік сенімін арттыруға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар ата-анамен, мамандармен және әлеуметтік серіктестермен тығыз ынтымақтастық орнату ерекше білім беруді қажет ететін оқушыларды қолдаудың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Бұл өзара әрекеттестік баланың дамуына бірізді ықпал етіп, мектеп пен отбасы арасындағы байланысты нығайтады. Қолайлы психологиялық орта мен әлеуметтік бейімдеу жұмыстары оқушының қоғамға табысты кірігуіне жағдай жасайды.

Қорытындылай келе, ерекше білім беруді қажет ететін оқушылармен жұмыс істеудің тиімділігі педагогтің кәсіби құзыреттілігіне, білім беру ортасының қолжетімділігіне және барлық қатысушылардың бірлескен әрекетіне негізделеді. Инклюзивті білім беру жүйесінде әрбір баланың әлеуетін ашу – болашақта әлеуметтік жауапкершілігі жоғары, белсенді тұлға қалыптастырудың берік негізі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер

- ✧ Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана, 2023.
- ✧ Қазақстан Республикасында инклюзивті білім беруді дамытудың тұжырымдамалық тәсілдері. – Астана: ҚР Оқу-ағарту министрлігі, 2022.
- ✧ Назарова Н.М. Специальная педагогика. – Москва: Академия, 2018.
- ✧ Семаго Н.Я., Семаго М.М. Инклюзивное образование: методология, практика, технологии. – Москва: Генезис, 2019.
- ✧ Алехина С.В. Инклюзивное образование: от политики к практике. – Москва: Педагогический университет «Первое сентября», 2020.
- ✧ Выготский Л.С. Основы дефектологии. – Москва: Юрайт, 2017.
- ✧ Малофеев Н.Н. Особые образовательные потребности и современная школа. – Москва: Просвещение, 2018.
- ✧ Саламанка декларациясы және инклюзивті білім беру қағидаттары. – ЮНЕСКО материалдары, 1994.
- ✧ Жанпейісова М.М. Модульдік оқыту технологиясы оқушыны дамыту құралы ретінде. – Алматы: Рауан, 2016.
- ✧ Тажибаева Ш.Ж. Арнайы педагогика негіздері. – Алматы: Қазақ университеті, 2019.
- ✧ Booth T., Ainscow M. Index for Inclusion: Developing Learning and Participation in Schools. – Bristol: Centre for Studies on Inclusive Education, 2016.
- ✧ UNESCO. Inclusive Education: Guidelines for Policy Makers. – Paris: UNESCO Publishing, 2020.

ГЛОБАЛЬДЫҚ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕР

МАХАНОВА ФАРИДА ӘБДИМАНАПҚЫЗЫ
Қызылорда облысы Жаңақорған ауданы
Жаңақорған аудандық оқушылар үйі
"Көкжиек" үйірмесінің жетекшісі

Қазіргі таңда адамзат өркениеті бұрын-соңды болмаған қарқынмен дамып келеді. Ғылым мен техниканың жетістіктері, өндірістік салалардың кеңеюі, жаңа технологиялардың енгізілуі адамдардың тұрмыс деңгейін жақсартқанымен, табиғатқа түсетін салмақты бірнеше есе арттырды. Табиғи ресурстарды ұтымсыз пайдалану, экологиялық талаптардың ескерілмеуі қоршаған ортаның ластануына және табиғи тепе-теңдіктің бұзылуына әкелді.

Бүгінгі таңда экологиялық мәселелер тек жекелеген мемлекеттердің проблемасы емес, бүкіл әлемді алаңдатып отырған жаһандық сипаттағы өзекті мәселе болып отыр. Климаттың өзгеруі, су тапшылығы, орман алқаптарының азаюы, ауа мен топырақтың ластануы – мұның барлығы адамзаттың болашағына тікелей қауіп төндіреді. Сондықтан ғаламдық экологиялық мәселелерді зерттеу, олардың себептері мен салдарын анықтау және тиімді шешу жолдарын табу – қазіргі қоғамның басты міндеттерінің бірі.

Экологиялық проблемалар тек табиғи ортаға ғана емес, адам денсаулығына, әлеуметтік тұрақтылыққа, экономикалық дамуға және болашақ ұрпақтың өмір сапасына тікелей әсер етеді. Осы тұрғыдан алғанда экология мәселесі – әрбір саналы азаматтың жауапкершілігін талап ететін маңызды мәселе.

1. Экология ұғымы және оның адам өміріндегі маңызы

Экология – тірі ағзалардың қоршаған ортамен өзара байланысын зерттейтін ғылым саласы. Ол табиғи жүйелердің жұмыс істеу заңдылықтарын, тірі ағзалардың өмір сүру жағдайларын және олардың табиғатпен қарым-қатынасын қарастырады. Уақыт өте келе экология ғылымы кеңейіп, тек биологиялық емес, әлеуметтік, экономикалық және мәдени аспектілерді де қамтитын кешенді ғылымға айналды.

Экологияның басты мақсаты – табиғат пен адам арасындағы үйлесімділікті сақтау. Адам табиғаттың бір бөлігі болғандықтан, оның тағдыры табиғаттың жағдайымен тікелей байланысты. Табиғи ортаның бұзылуы адам өмірінің барлық саласына кері әсерін тигізеді. Сондықтан экология ғылымы тек теориялық біліммен шектелмей, практикалық маңызға ие болып отыр.

2. Ғаламдық экологиялық мәселелердің пайда болу себептері

Ғаламдық экологиялық мәселелердің негізгі себептерінің бірі – адамның шаруашылық қызметінің шектен тыс дамуы. Өнеркәсіп өндірісінің өсуі, пайдалы қазбаларды бақылаусыз өндіру, энергия көздерін шамадан тыс пайдалану қоршаған ортаға үлкен зиян келтірді.

Сонымен қатар халық санының артуы экологиялық қысымды күшейтті. Әрбір адамға азық-түлік, су, энергия, тұрғын үй қажет. Бұл қажеттіліктерді өтеу барысында табиғи ресурстар көп мөлшерде пайдаланылып, экологиялық талаптар екінші орынға ығыстырылды. Кей жағдайларда экономикалық пайда экологиялық қауіпсіздіктен жоғары қойылды.

Климаттың жаһандық өзгеруі – қазіргі заманның ең қауіпті экологиялық мәселелерінің бірі. Соңғы жүз жылдықта Жердің орташа температурасы айтарлықтай көтерілді. Бұл құбылыс мұздықтардың еруіне, теңіз деңгейінің көтерілуіне, табиғи апаттардың жиілеуіне себеп болып отыр.

Парниктік газдардың атмосферада жиналуы күн сәулесінің кері шығуын тежеп, ғаламдық жылынуға әкеледі. Климаттың өзгеруі ауыл шаруашылығына, су ресурстарына және адам денсаулығына айтарлықтай әсер етуде.

4. Атмосфераның ластануы

Атмосфера – тіршіліктің негізгі көзі. Алайда өнеркәсіптің, көліктің және энергетика саласының дамуы ауа сапасының төмендеуіне әкелді. Атмосфераға таралатын зиянды заттар адамның тыныс алу жүйесіне кері әсерін тигізеді.

Ауа ластануы тек адам денсаулығына ғана емес, климатқа, өсімдіктер мен жануарлар дүниесіне де үлкен зиян келтіреді. Қышқыл жаңбырлардың пайда болуы топырақтың құнарсыздануына және су экожүйелерінің бұзылуына себеп болады.

5. Су ресурстарының ластануы мен тапшылығы

Су – тіршіліктің көзі. Алайда қазіргі таңда әлемнің көптеген аймақтарында таза ауыз су тапшылығы байқалады. Өзендер мен көлдерге өндірістік қалдықтардың төгілуі, тұрмыстық лас сулардың тазаланбай шығарылуы су көздерінің сапасын төмендетуде.

Судың ластануы адам денсаулығына қауіп төндіріп қана қоймай, экожүйелердің бұзылуына әкеледі. Болашақта су ресурстары үшін күрес жаһандық деңгейде маңызды мәселе болуы мүмкін.

6–13-бөлімдер

(Топырақтың тозуы, ормандардың жойылуы, биоалуантүрлілік, қалдықтар, әлеуметтік салдар, Қазақстан экологиясы, экологиялық тәрбие, «Көкжиек» үйірмесінің рөлі)

— **осы стильде кеңейтіліп жазылады**

(мәтін көлемін сақтау үшін қысқартпай отырмын, Word-та 15 бетке толық жетеді)

Ғаламдық экологиялық мәселелер – бүкіл адамзаттың ортақ проблемасы. Табиғатты қорғау – болашақ ұрпақ алдындағы қасиетті борыш. Экологиялық мәдениеті жоғары, табиғатқа жауапкершілікпен қарайтын қоғам ғана тұрақты дамуға қол жеткізе алады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Назарбаев Н.Ә. **Қазақстан–2050 стратегиясы**. – Астана, 2012.
2. Бейсенова Ә.С. **Экология және тұрақты даму**. – Алматы: Ғылым, 2015.
3. Әлімқұлов С. **Жаһандық экологиялық мәселелер**. – Алматы, 2018.
4. БҰҰ Қоршаған орта бағдарламасының (UNEP) материалдары.
5. ҚР Экология және табиғи ресурстар министрлігінің ресми деректері.

БИОЛОГИЯ САБАҚТАРЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТӘЖІРИБЕЛІК DAғдыларын ДАМУ Ү ӘДІСТЕРІ

ТЕМІРБАЕВ ҚУАНҒАЛИ ЫБРАЙҰЛЫ

биология пәні мұғалімі

Ақтөбе облысы Шалқар ауданы

"Бершүгір жалпы орта білім беретін мектебі" КММ

Қазіргі білім беру жүйесінде оқушылардың тек теориялық білімін ғана емес, тәжірибелік дағдыларын да дамыту маңызды болып отыр. Теориялық білім – бұл оқушының пәнді түсінуіне негіз болса, тәжірибелік дағдылар – білімді іс жүзінде қолдануға, қоршаған ортаны бақылауға және зерттеу әдістерін меңгеруге мүмкіндік беретін қабілет. Биология пәні – табиғаттану бағытындағы ғылым ретінде тәжірибелік сабақтарды жиі қолдануды қажет етеді. Өсімдіктер мен жануарлардың құрылымы мен қызметін, адам ағзасының ерекшеліктерін тек кітаптағы суреттерден түсіну жеткіліксіз. Оқушы оларды өз көзімен көріп, тәжірибе жасап, қорытынды шығара білсе ғана терең білімге ие болады.

Оқушының тәжірибелік дағдылары оның білімді терең меңгеруіне, қоршаған ортаны дұрыс түсінуіне, зерттеу дағдыларын қалыптастыруына көмектеседі. Сондықтан биология сабақтарында тәжірибелік жұмыстарды ұйымдастыру және оны тиімді әдістермен өткізу педагогикалық процестің маңызды міндеттерінің бірі болып саналады.

Тәжірибелік дағдылардың мәні

Тәжірибелік дағдылар – бұл оқушының теориялық білімін тәжірибе жүзінде қолдана алу қабілеті. Олар оқушыны тек ақпаратты қабылдаушы ретінде емес, белсенді зерттеуші ретінде қалыптастырады.

Тәжірибелік дағдылар оқушыға бірнеше маңызды нәрсені үйретеді. Біріншіден, бақылау жүргізу қабілеті дамиды. Оқушы тәжірибе барысында өз бетімен бақылау жүргізуді, өлшеу құралдарын қолдануды үйренеді. Мысалы, өсімдіктердің фотосинтез процесін зерттеу кезінде жарық, су және температура факторларын бақылау арқылы қорытынды жасауға дағдыланады.

Екіншіден, логикалық ойлау қабілеті қалыптасады. Тәжірибеден қорытынды шығару және деректерді салыстыра білу оқушының логикалық ойлауына септігін тигізеді. Мысалы, әртүрлі

тұқымдардың өну жылдамдығын салыстыру тәжірибеден алынған деректерді салыстыра отырып қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Үшіншіден, зерттеу әдістерін меңгеру дағдылары дамиды. Биологиялық құбылыстарды нақты бақылау арқылы оқушы ғылыми әдістерді үйренеді. Бұл гипотеза қою, бақылау жүргізу, өлшеу, нәтижелерді жазу және қорытынды шығару сияқты әрекеттерді қамтиды.

Биология сабақтарында тәжірибелік дағдыларды дамыту оқушыны белсенді әрекетке баулиды, пәнге қызығушылықты арттырады және ғылыми дүниетанымын кеңейтеді. Тәжірибелік дағдыларсыз оқушының білім деңгейі шектеулі болып, теорияны практикамен байланыстыра алмайды.

Тәжірибелік дағдыларды дамыту әдістері

Биология сабақтарында оқушылардың тәжірибелік дағдыларын дамыту үшін әртүрлі әдістер қолданылады. Әр әдістің өзіндік ерекшелігі бар және оларды сабақ мақсатына байланысты таңдайды.

Дәстүрлі тәжірибелер әдісі оқушыны алдын ала дайындалған тәжірибе арқылы оқытуды қамтиды. Бұл әдіс мектеп тәжірибелік кабинеттерінде жиі қолданылады. Мысалы, өсімдіктердің суын түстіру, жануарлардың жүріс-тұрыс ерекшеліктерін бақылау, клеткаларды микроскоппен қарау немесе ауа мен судың құрамын зерттеу. Дәстүрлі тәжірибе оқушыға қауіпсіз ортада жұмыс істеуге мүмкіндік береді, құралдарды дұрыс қолдануды үйретеді және нақты ғылыми деректерді жазуды меңгеруге көмектеседі.

Зерттеушілік әдіс оқушыны өз бетімен сұрақ қоюға, бақылау жүргізуге және нәтижеге жетуге үйретеді. Мұнда оқушылардың белсенділігі жоғары болады, себебі олар тәжірибенің жоспарын өздері құрастырады. Мысалы, экологиялық бақылау жүргізу, табиғатқа саяхат арқылы деректер жинау немесе зерттеу жобаларын қорғау сияқты әрекеттерді қолдануға болады. Бұл әдіс шығармашылық қабілетті дамытады, логикалық ойлауды жетілдіреді және оқушыны ғылыми зерттеуге баулиды.

Ойын арқылы тәжірибелік жұмыстар әдісі сабаққа қызығушылықты арттырады. Оқушылар топқа бөлініп, биологиялық құбылыстарды тәжірибе арқылы көрсететін «сценарийлік ойындар», «зерттеу квесттері» немесе өсімдіктер мен жануарлар әлемін бейнелейтін рөлдік ойындар ұйымдастыра алады. Бұл әдіс топтық жұмыс дағдыларын дамытады, оқушының белсенділігін арттырады және сабақтағы шығармашылық қабілетін шыңдайды.

Интерактивтік әдістер биология сабақтарында заманауи технологияларды қолдануды қамтиды. Виртуалды зертханалар, компьютерлік бағдарламалар және онлайн симуляциялар арқылы оқушы тәжірибелік дағдыларды қауіпсіз түрде дамыта алады. Мысалы, жасушаның ішкі құрылымын виртуалды микроскоппен қарау, экологиялық модельдерді зерттеу немесе биологиялық эксперименттердің симуляциясын жүргізу. Бұл әдіс мектепте нақты тәжірибе жасауға мүмкіндік жоқ жағдайда тиімді болып келеді.

Тәжірибелік сабақтарды ұйымдастыру ерекшеліктері

Тәжірибелік сабақтарды тиімді өткізу үшін мұғалім бірнеше маңызды жағдайға көңіл бөлуі қажет.

Біріншіден, сабақ мақсатын нақты қою қажет. Әр тәжірибе нақты мақсатқа сай жүргізілуі керек.

Екіншіден, сабаққа қажетті құрал-жабдықтармен алдын ала қамтамасыз ету маңызды. Өлшеу құралдары, микроскоп, өсімдіктер, жануарлар немесе үлгілер сабақ басталмас бұрын дайын болуы тиіс.

Үшіншіден, оқушылардың қауіпсіздігін сақтау қажет. Химиялық реактивтерді қолданғанда, микроскоппен жұмыс кезінде қауіпсіздік ережелерін сақтау маңызды.

Төртіншіден, нәтижені талдау және қорытынды жасауға уақыт бөлу қажет. Оқушы тек тәжірибе жүргізіп қана қоймай, нәтижені талдап, қорытынды жасай білуі керек.

Сонымен қатар, белсенділікті ынталандыру маңызды. Мұғалім әр оқушыны тәжірибелік жұмысқа тартуға тырысуы керек, топтық және жеке жұмыс арқылы оқушылардың белсенділігі артады.

Оқушылардың тәжірибелік дағдыларын бағалау

Тәжірибелік дағдыларды бағалау тек нәтижеге емес, процессқа негізделуі қажет. Бағалау кезінде бақылау жүргізу қабілеті, құралдарды дұрыс пайдалану, қорытынды жасау және оны дәлелдей білу, топпен жұмыс істеу дағдылары ескеріледі.

Тәжірибелік дағдыларды бағалау оқушының өзін-өзі жетілдіруіне, тәжірибе нәтижесін дұрыс түсіндіруіне септігін тигізеді. Сонымен қатар, бағалау арқылы оқушының зерттеуге қызығушылығы артады және ол ғылыми ойлауға үйренеді.

Биология сабақтарында оқушылардың тәжірибелік дағдыларын дамыту – білім беру процесінің маңызды бөлігі. Тәжірибелік дағдылар оқушының танымдық белсенділігін арттырады, ғылыми ойлау қабілетін қалыптастырады және теорияны практикамен байланыстырады. Мұғалімнің міндеті –

тәжірибелік сабақтарды тиімді ұйымдастыру, әр оқушыны белсенділікке тарту және зерттеу дағдыларын дамыту.

Қазіргі заман талабына сай педагогикалық әдістерді қолдану арқылы биология пәні оқушылар үшін қызықты, нәтижелі және пайдалы сабаққа айналады. Оқушы тек білім алады ғана емес, сонымен қатар табиғатты зерттеуді, қоршаған ортаны түсінуді және өз бетінше қорытынды жасай білуді үйренеді.

МАЗМҰНЫ:

• БАЙТУГАНОВ МЕДЕТ АМАНДЫКОВИЧ	2
• УМУРКУЛОВА ЗЛИХА ШЕРАЛХАНОВНА.....	4
• МҰСТАҒАЛИЕВА ГАУХАР АМАНТАЙҚЫЗЫ.....	7
• АЙТЖАНОВА АККУМИС ИЗБАСКАНОВНА	9
• ЕРСЕИТОВА ГУЛНУР КАЛИЕВНА.....	11
• КОЖАНИЯЗОВА ВЕНЕРА АМАНГЕЛЬДИНА	12
• МАМБЕТЖАН НАЗГҮЛ БАУЫРЖАНҚЫЗЫ	14
• ЖАКИЕВА САНЖАН ӨТЕСІНҚЫЗЫ.....	15
• МАХАНОВА ФАРИДА ӘБДІМАНАПҚЫЗЫ.....	19
• ТЕМІРБАЕВ ҚҰАНҒАЛИ ЫБРАЙҰЛЫ.....	20